

Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні

**Навчальний посібник
для підготовки до заліку**

Харків
«Право»
2016

УДК 343.1(477)(07)
ББК 67.9(4УКР)311я7
С89

Колектив авторів:

*О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів,
В. М. Трофименко, А. Р. Туманяни, О. Г. Шило*

С89 **Судовий** контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні : навч. посіб. для підготовки до заліку / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. – Х. : Право, 2016. – 96 с.

ISBN 978-966-458-931-1

Посібник містить зразковий перелік питань, що виносяться на залік з навчального курсу «Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні», короткий виклад відповідей на них із врахуванням чинного законодавства України станом на 1 січня 2016 р.

Мета посібника, який пропонується студентам, полягає у наданні методичної допомоги в отриманні знань з навчального курсу, орієнтуванні в кримінальному процесуальному законодавстві України, що регулює судово-контрольну діяльність суду під час досудового розслідування, та навчальному матеріалі, успішному складанні заліку з навчальної дисципліни як підсумкового контролю знань студентів.

Для студентів заочної форми навчання, які готуються до складання заліку, а також студентів, курсантів, слухачів юридичних навчальних закладів, які складають курсові іспити.

**УДК 343.1(477)(07)
ББК 67.9(4УКР)311я7**

ISBN 978-966-458-931-1

© Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І.
та ін., укладання, 2016
© Оформлення. Видавництво «Право», 2016

1. Судовий контроль у кримінальному провадженні: поняття, зміст та значення

Судовий контроль у кримінальному провадженні являє собою окремих напрям діяльності суду, який здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею, сутність якого полягає у контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб при проведенні слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні інших процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень.

Значення судового контролю полягає у тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування.

Правозахисний характер судового контролю обумовив закріплення у ст. 206 КПК загальних обов'язків слідчого судді щодо захисту прав людини.

За чинним КПК судовий контроль має декілька окремих напрямів, які, виходячи із конкретних завдань, розрізняються за процесуальною формою, суб'єктивним складом учасників провадження, засобами доказування, рішеннями слідчого судді.

До таких напрямів належать наступні:

1) розгляд слідчим суддею клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 132 КПК);

2) розгляд слідчим суддею клопотання про проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляд та обшук житла чи іншого володіння особи, проведення слідчого експерименту у житлі чи іншому володінні особи) та негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 246 КПК);

3) розгляд слідчим суддею скарг на рішення, дії та бездіяльність слідчого і прокурора (ст. 303-306 КПК);

4) розгляд слідчим суддею заяв про відводи (ст. 81 КПК);

5) розгляд слідчим суддею клопотання про передання чи знищення речових доказів (ч. 7 ст. 100 КПК);

6) розгляд слідчим суддею клопотання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів у разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором (ч. 9 ст. 100 КПК);

7) допит слідчим суддею свідка, потерпілого під час досудового розслідування (ст. 225 КПК);

8) розгляд слідчим суддею клопотання про встановлення строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 290 КПК;

9) розгляд слідчим суддею клопотань про тимчасовий та екстрадиційний арешт при вирішенні питань щодо видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції) (глава 44 КПК);

10) розгляд клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування (ст. 297-1 КПК).

За результатами розгляду вказаних питань слідчий суддя постановляє ухвалу. Оскарженню під час досудового розслідування підлягають ухвали слідчого судді, які вказані у ст. 309 КПК.

===== 2. Слідчий суддя як суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності: функція та процесуальні повноваження

Слідчий суддя — це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК, — слідчий суддя Апеляційного суду АРК, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя.

Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду. Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Слідчі судді (суддя) обираються за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. До обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює найстарший за віком суддя цього суду. Слідчий суддя не звільняється від виконання обов'язків судді першої інстанції, проте здійснення ним повноважень із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення (ст. 21 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»).

У науці кримінального процесу питання щодо функціональної характеристики діяльності слідчого судді є дискусійним (її характеризують як монофункціональну, тобто таку, що складає зміст однієї функції, та поліфункціональну, виділяючи в ній декілька різних функцій), проте відповідно до положення п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК він здійснює єдину функцію — судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб в кримінальному провадженні. Ця функція включає декілька окремих напрямків, які, виходячи із конкретних завдань, розрізняються за процесуальною формою, суб'єктивним складом учасників провадження, засобами доказування, рішеннями слідчого судді (щодо конкретних напрямків судового контролю див. відповідь на питання 1).

Розгляд клопотань слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється слідчим суддею Апеляційного суду АРК, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя (ст. 247 КПК). Розгляд всіх інших питань, віднесених до компетенції слідчого судді (див. відповідь на питання 1), здійснюють слідчі судді судів першої інстанції.

Процесуальні повноваження слідчого судді закріплено в окремих статтях КПК, що регулюють порядок розгляду у судовому засіданні клопотань, скарг, заяв тощо. Зокрема, відповідно до ст. 193, 194 КПК під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя роз'яснює процесуальні права підозрюваного, досліджує надані сторонами кримінального провадження докази та будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу, заслуховує свідків тощо. За результатами розгляду слідчий суддя постановляє ухвалу.

3. Обставини, що виключають участь слідчого судді в кримінальному провадженні. Процесуальний порядок вирішення питання про його відвід (самовідвід)

Відповідно до ст. 75 КПК слідчий суддя не може брати участь у кримінальному провадженні: 1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, близьким родичем чи

членом сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача; 2) якщо він брав участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник; 3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах провадження; 4) за наявності інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості; 5) у випадку порушення встановленого частиною третьою статті 35 цього Кодексу порядку визначення слідчого судді для розгляду справи.

За наявності вищезазначених підстав слідчий суддя зобов'язаний заявити самовідвід. За цими ж підставами йому може бути заявлено відвід особами, які беруть участь у кримінальному провадженні. Оскільки закон передбачає конкретні обставини, що виключають участь слідчого судді у кримінальному провадженні, заявлений йому відвід повинен бути вмотивованим.

Заява про відвід слідчого судді розглядається іншим суддею цього ж суду, який визначається у порядку, встановленому ч. 3 ст. 35 КПК. У разі задоволення заяви про відвід (самовідвід) слідчого судді кримінальне провадження передається на розгляд іншому слідчому судді, який визначається в порядку, встановленому ч. 3 ст. 35 КПК.

4. Процесуальний порядок вирішення слідчим суддею питання про відвід (самовідвід) під час досудового розслідування

Порядок вирішення слідчим суддею питання про відвід (самовідвід) передбачено ст. 81 КПК.

Під час досудового розслідування відвід може бути заявлений слідчому, прокурору, захиснику, представнику, спеціалісту, перекладачу, експерту, секретарю судового засідання. Підстави для відводу вказаних осіб передбачені статтями 77-79 КПК.

Заява про відвід розглядається слідчим суддею, який визначається в порядку, встановленому ч. 3 ст. 35 КПК.

При розгляді заяви про відвід має бути вислухана особа, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думка осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті вмотивованою ухвалою слідчого судді.

Виходячи із тлумачення ст. 309 КПК, ухвала слідчого судді за результатами розгляду заяви про відвід оскарженню не підлягає; заперечення проти неї можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді.

5. Забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, суду як загальна засада кримінального провадження та гарантія судового захисту прав і свобод людини

Відповідно до статей 7, 24 КПК *забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності* є загальною засадою кримінального провадження, яка ґрунтується на ст. 55 Конституції України, що гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Право на оскарження є однією з гарантій захисту особою своїх прав і свобод від їх порушення як з боку органів, що здійснюють кримінальне провадження, так і з боку інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Свобода оскарження рішень, дій чи бездіяльності зазначених осіб сприяє виявленню і усуненню порушень і помилок, допущених при здійсненні кримінального провадження.

Право на оскарження у кримінальному процесі забезпечується встановленням у нормах КПК порядку і строків принесення (у деяких випадках і розгляду) скарг на дії, бездіяльність і рішення суду, слідчого судді, прокурора, слідчого. Гарантією здійснення права на оскарження дій, бездіяльності та рішень у кримінальному провадженні є обов'язок посадових осіб роз'яснити порядок оскарження при проведенні процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень, а також забезпечити можливість реалізації цього права.

Предметом оскарження в кримінальному процесі є рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді та суду.

Специфіка кримінальної процесуальної діяльності обумовлює особливий порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності осіб, які її здійснюють. Під час досудового розслідування цей порядок регулюється в тому числі главою 26 КПК, відповідно до якої:

- 1) рішення, дії чи бездіяльність слідчого можуть бути оскаржені у передбачених законом випадках (ст. 303 КПК) — слідчому судді;
- 2) рішення, дії чи бездіяльність прокурора, передбачені ст. 303 КПК, можуть бути оскаржені слідчому судді;
- 3) недотримання розумних строків слідчим, прокурором може бути оскаржено прокурору вищого рівня (ст. 308 КПК);
- 4) рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті або вчинені у відповідному кримінальному провадженні, можуть бути оскаржені слідчим прокурору вищого рівня щодо прокурора, рішення, дії чи бездіяльність якого оскаржуються;
- 5) ухвали слідчого судді, передбачені ч. 1 ст. 309 КПК, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку.

6. Загальні обов'язки слідчого судді щодо захисту прав людини у сфері кримінального судочинства

Слідчий суддя в кримінальному провадженні здійснює функцію судового контролю за дотриманням прав, свобод і інтересів людини. Її правозахисний характер обумовлює покладення на нього загальних обов'язків щодо захисту прав людини, які визначені у ст. 206 КПК, сутність яких полягає у наступному.

Кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службу особу забезпечити додержання прав такої особи.

Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому КПК порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який

орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи.

Слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судове рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявність інших правових підстав для позбавлення особи свободи.

Якщо до доставлення такої особи до слідчого судді прокурор, слідчий звернеться з клопотанням про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя зобов'язаний забезпечити проведення у найкоротший строк розгляду цього клопотання.

Незалежно від наявності клопотання слідчого, прокурора, слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких трималася ця особа, не доведе:

- 1) існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду;
- 2) неперевищення граничного строку тримання під вартою;
- 3) відсутність зволікання у доставленні особи до суду.

Якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та: 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи; 3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством. Такі ж заходи слідчий суддя зобов'язаний вжити незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі. Слідчий суддя має право не вживати таких дій, якщо прокурор доведе, що ці дії вже здійснені або здійснюються.

Слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника.

7. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Заходи забезпечення кримінального провадження — це передбачені КПК заходи примусового характеру, що застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості.

Стаття 132 КПК передбачає *загальні правила застосування цих заходів*, до яких належать наступні:

1. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК.

2. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

4. Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

5. Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

6. До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

8. Вимоги до форми та змісту клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Ухвала слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, вимоги, що пред'являються до неї

Ухвала слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження постановляється за результатами розгляду клопотання, яке його ініціює.

Значення клопотання як приводу до початку відповідного провадження, а також покладення обов'язку доказування підстав застосування заходу забезпечення кримінального провадження на ініціатора клопотання обумовили встановлення нормативних вимог до форми та змісту клопотання. Такі вимоги конкретизуються щодо окремих заходів забезпечення кримінального провадження.

В клопотанні слідчого, прокурора про застосування цих заходів зазначається:

– найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

- короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення за законом України про кримінальну відповідальність;
- підстави застосування конкретного заходу забезпечення кримінального провадження;
- прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора;
- дата та місце складання клопотання та інші відомості, які передбачені законом у зв'язку із необхідністю обрання конкретного заходу забезпечення кримінального провадження.

Недодержання слідчим, прокурором встановлених законом вимог щодо змісту та форми клопотання у передбачених КПК випадках (зокрема, ч. 2 ст. 151, ч. 2 ст. 156, ч. 3 ст. 172) тягне повернення його слідчим суддею прокурору, про що постановляється ухвала.

Вимоги нормативного характеру передбачено також і щодо форми та змісту ухвали слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Це має важливе значення як в аспекті захисту прав людини, стосовно якої такі заходи застосовуються, так і для забезпечення єдності правозастосовної практики.

Ухвала слідчого судді повинна відповідати загальним вимогам, передбаченим статтями 370–372 КПК, та містити відомості, зазначені в окремих статтях КПК стосовно порядку обрання кожного окремого заходу забезпечення кримінального провадження, зокрема, дата постановлення ухвали; мотиви застосування або відмови у задоволенні клопотання слідчого, прокурора; строк дії обраного заходу; порядок виконання ухвали; положення закону, які передбачають наслідки невиконання ухвали слідчого судді тощо.

Відповідно до ч. 6 ст. 371 КПК усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах.

9. Процедура здійснення судового виклику учасників кримінального провадження

За змістом ст. 134 КПК слідчий суддя під час досудового розслідування має право за власною ініціативою або за клопотанням слідчого, прокурора, підозрюваного, його захисника, потерпілого, його